

Ne prevzgajati, ampak “do-vzgajati”

Intervju s prof. dr. Ano Krajnc

Podatki kažejo, da v svetu in tudi pri nas število kriminalnih dejanj narašča. Med storilci kaznivih dejanj so predvsem mladi ljudje. Kako razlagate ta pojav?

Kot vemo, število kriminalnih dejanj s starostjo pojema. Res je, da število kriminalnih dejanj tako narašča, da vsakoletna konferenca pri Združenih narodih na Dunaju - Komisija za preventivo kriminala in kazensko pravo - ugotavlja, da kriminal narašča in se širi, hkrati pa se pojavlja celo v novih oblikah. Primerjajo ga s požarom, ki dobiva neobvladljive razsežnosti, dobiva pa tudi nove oblike. Letošnja redna konferenca Komisije za preventivo kriminala in kazensko pravo, bila je letos v aprilu, se je ukvarjala zlasti z mednarodnim kriminalom, tj. s pranjem denarja, ilegalno prodajo človeških organov, ekonomskimi delikti in drugimi.

Kriminal postaja obsežnejši, postaja bolj organiziran in zdi se, da svet postaja ena skupnost tudi v tem pogledu in se mednarodno povezuje. V zvezi z naraščanjem kriminala so na letošnji konferenci opozorili, da se zgošča in seli v vzhodne dežele Srednje Evrope, v novo nastajajoče politične in socialne sisteme, ki so

bolj propustni, bolj tolerantni, bolj sprejemljivi za marsikaj novega, manj filtrov je vgrajenih, ki bi kontrolirali in preverjali, kaj je to, kar prihaja v te dežele. In marsikaj takega, kar prihaja, spada preprosto v kriminal, npr. prodaja industrijskih proizvodov sumljive kakovosti itd. Ko smo v letih 1989, 1990 in 1991 v Združenih narodih pripravljali dokumente, ki naj bi vključili izobraževanje kot eno pomembnih preventivnih posegov pri uresničevanju kazni in preprečevanju kriminala, se je pokazalo, da kriminal dobiva take razsežnosti, da preprosto preprečuje uresničevanje temeljnih človekovih pravic. Ne več država, državne meje ali oblike državnih oblasti nacionalnih držav, ampak prav kriminal. Primer: v velemestih ima človek gotovo pravico iti na sprehod, se prosto gibati v okolju, kjer živi, vendar ljudje marsikje tega ne morejo več početi, prav zaradi naraščanja kriminala.

Zapor kot družbenozgodovinsko pogojena oblika kaznovanja je postal množična in samoumevna kaznovalna oblika sredi 19. stoletja. Znani so negativni učinki odvzema svobode na posameznika, ki segajo od psihične in socialne izolacije do stigmatizacije zapornični-

ka, kar dostikrat povzroči, da se posameznik zopet vrne v zapor. Ali menite, da ima zapor v današnjem času kakršnekoli pozitivne učinke, tako za družbo kot za posameznika?

Na to je več odgovorov. Razprave o zaporu kot učinkoviti obliki kaznovanja se v različnih kulturnih okoljih različno sučejo. Pri nas v zahodnoevropski civilizaciji ali Severni Ameriki in Evropi je povratništvo resda okoli 60 odstotno, nekateri avtorji navajajo celo do 75 odstotno. Pri tem ni pomembno samo število povratnikov, marveč tudi to, da so prestopki vedno hujši in prestajanje kazni vedno daljše. To je kot neka spirala, ki to osebo srka vase, vedno globlje, globlje proti negativnim pojavom. Vendar pa je to čisto drugače na Daljnem vzhodu, v drugi kulturi, npr. na Tajskem, Kitajskem, Japonskem, v katerih so različni družbenopolitični režimi, od delno kapitalističnih do socialističnih, vendar jih družijo neke skupne vrednote azijskih kultur. Tu je povratnikov okoli okoli 4 odstotke. Podobno je tudi v afriških deželah, kjer obstaja celo neka pozitivna konotacija: vaščan, ki je bil leto in pol do dve leti v zaporu, si je pridobil celo ugled, ker je uspel v mestu preživeti, dobival je hrano, pridobil si je nove izkušnje, pozna glavno mesto, ki ga ti vaščani, razpršeni po pokrajini, sploh ne poznajo. Se pravi, da je v afriških družbah stigma manjša. Raziskovalci Univerze v Salzburgu so delali primerjave z afriškimi družbami in poudarjajo ravno pomen zunanje stigme, ki vpliva na nadaljnje zmanjševanje povratništva in socializacijo zapornika. Pomembno je, kako ta stigma deluje, ko se človek vrne v družbo in poskuša zaživeti.

Kazen ima povsod dva namena, to sta prevzgoja in zaščita družbe. In če naj bo kazen prevzgojna in naj hkrati štiti družbo, menim, da če ni prevzgojna, družbe sploh ne štiti, zlasti je ne štiti dolgoročno, ampak le navidezno, štiti jo kratkoročno. Kriminalca s težkimi delikti damo v zapor, imamo pred njim mir, kazen prestane. Kaj pa po tem? Tu pa trčimo na temeljno vprašanje: Ali je zapor tista oblika kazni, kjer bi lahko sploh prevzgajali, pa ne prevzgajali, ampak "do-vzgajali"? Menim, da bi morali uporabljati termin "do-vzgoja", kajti vzgoja je spontan proces oblikovanja razvoja osebnosti, ki poteka skozi vse človekovo življenje, v različnih obdobjih različno intenziv-

no. Pojem prevzgoja ima namreč močno negativen prizvok v tem, da hočemo človeka narediti drugačnega. Pri zaporniku vidimo, da v osebnosti obstaja izrazit deficit, da obstaja primanjkljaj v razvoju osebnosti, da so nekatere lastnosti lahko hipertrofirane, drugih sploh ni, in zato te lastnosti ne morejo zaživeti v ravnotežju in dati ravnotežnostne podlage človekove osebnosti. Tu bi "do-vzgoja" morala biti nujni del kakršnekoli kazni.

Če gremo še korak dlje, bi morali velik premik doseči v tem, da bi zapornik iz negativne identifikacije prešel vsaj na rahlo pozitivno, da bi se vsaj v osnovnih potezah identificiral s pozitivnimi vrednotami, s pozitivnimi ljudmi, s pozitivnim okoljem, skromno, vendar k pozitivnemu naj bi se nagnilo. Ta prehod v zaporniških razmerah ni možen oziroma je zelo težak. Zakaj? Zapornik ima veliko negativnih, omejevalnih izkušenj in na osnovi takšnih izkušenj lahko samo poglabljamo negativno identifikacijo osebnosti, ne moremo pa graditi pozitivne. Se pravi, da "do-vzgojo", prehod iz negativnega modela identifikacije v pozitivnega gradimo na nerealnih elementih. Tu bi morali vzgojitelji, pedagogi, andragogi ta koncept teoretično razčistiti in doreči. Na čem lahko pozitivna identifikacija gradi osebe? Na pozitivnih izkustvih. In ali je zapor pozitivno izkustvo ali ne? Bill Cosman, eden vidnih teoretikov na tem področju, prihaja v svojem razmišljanju do sklepa, da zapor ni več sprejemljiv. To naše obdobje civilizacije bo spoznalo, da zapor ni sprejemljiva oblika kazni, ker vodi v večji deficitni osebnostni razvoj od tistega pred vstopom v zapor. V delovanju posameznika zapor ne obrne krivulje navzgor.

Študije individualnih primerov, kot so študije Stephana Duguida in drugih, so pokazale, da je največja zavora za "do-vzgojo" ali zapornikov osebnostni razvoj v pozitivno smer njegovo doživljanje spolne nemoči v zaporu. Iz spoznanj andragoške teorije vemo, da se človek lahko toliko spreminja, toliko srka vase, toliko ofenzivno išče po novih vsebinah, novih znanjih, kolikor je samozavesten. Vsako negativno čustvo ga zavre, pahne nazaj v razvoju, ga porine v regresijo. In mislim, da je ravno to doživljanje spolne nemoči globalno negativno čustvo, da sam ne zmorem nič, torej sem popolnoma odvisen od drugih.

Posameznik se preda, ni več ofenziven, ni več radoveden, ni več vedoželjen, ker ne sme

biti, ker drugi odločajo o njem: kaj se bo godilo v delavnici, kaj bo v jedilnici, kdaj bo prižgan televizor, kdaj ne bo, kdaj se zaklepajo hodniki, kdaj se deli pošta - o najbolj osnovnih stvareh sedaj odločajo drugi. Za učenje mu je pa potrebna ofenzivnost in tu je velika zanka. Če se tega problema lotimo z andragoško teorijo, teorijo o izobraževanju odraslih, se moramo vprašati: Kako človeka vzgajati, kako ga spreminjati v "pozitivca" v zaporniških razmerah? Bill Cosman pravi, naj človeka kaznujemo brez zavora, kaznujemo morda tako, da ga zadolžimo, da je dober, da mu damo priložnost, da je dober, da ga zadolžimo, da se uči, da se izobražuje, da je aktiven, mi pa naj mu te aktivnosti omogočimo, mu jih organiziramo, mu jih sestavljamo skupaj.

Kot članica Komisije za preventivo in preprečevanje kriminala pri Združenih narodih ste seznanjeni z različnimi koncepti obravnave in načini kaznovanja zapornikov v svetu. Kako ocenjujete prakse obravnave zapornikov in različne strokovne pristope k tej problematiki pri nas?

Slovenija ima izrazite podlage. Dejala bi, da se je demokratizacija družbe začela prav na tem področju. Težko bi analizirala, zakaj se je demokratizacija naše družbe začela ravno v kazenskem pravu, v teorijah, ki so se razvijale v praksi obravnave zapornikov v Sloveniji, zakaj smo ravno tu postajali najprej družba, podobna npr. švedski družbi, čeprav na drugih področjih to nismo. Tu smo. Ta povratna informacija je do mene prihajala, ko sem bila na Dunaju, ko sem prihajala v stik z različnimi strokovnjaki na inštitutih, da bi videla, kako je izobraževanje zapornikov organizirano drugod. Povsod so poznali naše strokovnjake, poznali so prof. Vodopivčevo, poznali so prof. Bavcova, poznali so prof. Kebeta, poznali so prof. Brinca, poznali so naše avtorje, naše ljudi in so

jih visoko cenili. Reči moram, da je bil moj mandat pri delu v mnogočem olajšan, ker je bil predsednik te svetovne komisije pri Združenih narodih za preventivo kriminala in kazensko pravo prav Slovenec, prof. Dušan Cotič. Je izredno cenjen človek med strokovnjaki, eksperti tega sveta organizacije ZN.

Menim, da je pomembno vlogo odigralo tudi to, da se o vzgoji in izobraževanju zapornikov in prevzgoji delinkventov ni razmišljalo samo na pravni fakulteti, ampak tudi na filozofski, sedaj na pedagoški fakulteti v Ljubljani. V Sloveniji se je združilo tisto, česar marsikatera država nima, ker izobraževanje zapornikov, razvoj osebnosti obravnavajo predvsem pravniki. Mislim, da sta v Sloveniji nastali dve močni jedri, jedro ob prof. Skalarju in ljudeh, s katerimi sodeluje, hkrati pa se je razvila taka pravna logika kazenskega prava, ki je pokazala na človeka, na človeka mnogo prej, kot smo to naredili v politiki ali šolstvu ali kje drugje, ko smo sprejeli učenca kot bistvo delovanja. Mislim, da si lahko obetamo, da bo iz tega le nastalo nekaj. S podpornimi projekti Andragoškega centra, kot so projekti funkcionalne nepismenosti, ki so uporabni tudi za ljudi v zaporu, lahko naredimo marsikaj za izobraževanje tudi teh najbolj pozabljenih ljudi, ki so pristali v zaporu.

Intervju je pripravila Darja Zorc

Prof. dr. Ana Krajnc, ki predava na filozofski fakulteti v Ljubljani, se ukvarja z andragogiko, se pravi z izobraževanjem odraslih. Zadnji dve leti kot članica Komisije za preprečevanje kriminala in kazensko pravo pri Združenih narodih sodeluje pri sestavi temeljnih dokumentov za izobraževanje zapornikov. Pred kratkim je postala stalna članica te komisije.